 პონტის მეფე

მიტრიდატ დიდი

თხზულება

დიმიტრი ბაქრაძისა

გამოიცემის

ზ. ჭიჭინაძისგან.

თბილისი.
ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ატამანის ქუჩაზე
1880

პონტის მეფე მიტრიდატ დიდი.

ფარნავაზის შემდეგ დაჯდა მეფედ იმისი შვილი საურმაგი. ქართლის ერისთავებმა განიზრახეს იმისი სიკვდილი, „რადგანაც – სთქვეს იმათ არა კეთილ არს ჩვენდა, რათამცა ვემსახურეთ ნათესავსა ჩვენსა.“ საურმაგი ფარულად განივლტო დურძუკეთს, დედის ძმებთან. თან ჰყვანდა დედა, დურძუკელი, ნათესავი კავკაზისა. „მაშინ რომთა იგი აზნაურნი მივიდეს დურძუკეთსავე და რქვეს საურმაგს: „დიდი კეთილი დგას ჩვენზედა მამისა შენისა, ამისთვის ვართ ჩვენ მტკიცე ერთგულობასა შენსა.“ საურმაგი ეზრახა თავისს მამის დისწულს, ოსეთის მეფეს, შემოიკრიბა დურძუკეთი, დაიპყრა ქართლი, მოსრნა განდგომილნი, რომელთა შეუნდო, ხოლო დაამდაბლნა ქართლოსიანნი, წარჩინებულ ჰყვნა აზნაურნი, განამრავლნა დურძუკნი, ნათესავნი კავკაზისნი, რომელნიცა ტყვენვასა მას ხაზართასა ყოველნივე

მშვიდობით დარჩომილ იყვნეს სიმაგრისაგან ქვეყნისა
და ვერღარა უტევდა დურძუკეთი. საურმაგმა წარმოი-
ყვანა ყოველთა კავკაზისა ნათესავთა ნახევარნი და რო-
მელნიმე მათგანი წარჩინებულ ჰყვნა და სხვანი და სხვა-

ნი მთიულეთს, დიდოეთიდგან ვიდრე ეგრისამდე, რო-
მელ არს სვანეთი. და ესენი დაიპყრნა მისანდობელად
თვისად დედულნი და დაჯდა მცხეთას და უმატა ყოველთა
სიმაგრეთა მცხეთისათასა და ქართლისათა. და მან შექნა
ორნი კერპნი, აინინა და დანანა და ამართნა გზასა ზე-
და მცხეთისასა, და მსახურებდა იგი მეფესა ასურასტა-
ნისას.“ საურმაგს ჰყვანდა ცოლად სპარსი, ბარდაველის
ერისთავის ასული, რომელმაც შობა მხოლოდ ორი
ქალი: ერთს იმათგანს შეუღლდა ქუჟის შვილი, მეორეს
მირვან სპარსი, ნებროთიდის შთამომავალი, და თვით
საურმაგის ცოლის ნათესავი. საურმაგმა იშვილა მირ-
ვანი და მისცა იმას ქალაქი გაჩიანი და საერისთავო სა-
მშვილდისა, რომელიც შეადგენდა ფარნავაზის დაყოფით
მეოთხე საერისთავოს, რომლის დედა-ციხე სახელ-
იწოდებოდა სამშვილდედვე ანუ ორბეთად და მდებარებდა
ქციის მდინარეზე. ამ საერისთავოს შეადგენდნეს – შემ-
დეგში საბარათიანო, დბანის ხევი, სკვირეთი, თრიალე-
თი, „წილი გაჩიოსი, გარდაბანს ზევითი; ამან გაჩიოს,
ძემან ქართლოსისმან აღაშენა ქალაქი გაჩიანი, ანუ სანა-
დირო–ქალაქი.“ სამშვილდის საერისთავოს ჰსაზღვრავ-
და მდინარე სკვირეთი ანუ მაშავარი ვიდრე მთამდე,
რომელ არს ტაშირი და აბოცი. [1]) როგო-რც ამას წინათ

[1] ვახუშტის გეოგრაფია, 166, 178 – Eist de le
Géur., 1, p. 22, n 5.

ჩვენ მოვიხსენეთ, ორბეთით სახელით იწოდა თურქების
კოლონია ორბელიანებად...

სურმაგი მოკვდა და 162 წელს დაჯდა ტახტზე
ნებროთიდი მირვანი. „მირვანი იყო, იტყვის ქართლის-
ცხოვრება, ტანით სრული, მშვენიერი, ძლიერი, მხნე
და ქველი· იმის მეფობაში დურძუკთ დაივიწყეს სიყვა-
რული ფარნავაზისა და საურმაგისა, გარდამოვიდეს დურ-
ძუკეთს მყოფნი, გაუერთდნეს ჭირთალეთს მყოფთ კავ-
კაზიანთ, მოსტყვენეს კახეთი და ბაზალეთი, მდებარე

კავკაზის მთის გულში, ქსნის – ხევის საზღვრად. [1]) დურძუკნი იჟვნენ წინა-პარნი აწინდელის ქისტებისა, ინგუშებისა და ლღლიღველებისა, რომელნიც ერთ ნათესაობას შეადგენენ და საუბრობენ ერთ ენაზე. იმათი ენა, ამტკიცებენ, თუმცა განსხვავდება სხვა კავკასიელთ ენაში, მაგრამ დიდად ემსგავსება ლეკების ენას, მეტადრე ყაზი-ყუმუყურს და ავარულს. [2]) ქისტებივე არიან ის თუშნი, რომელნიც წოველებად იწოდებიან. დურძუკნი ცხოვრობდნენ იქვე, სადაც ახლა ცროვრობენ ინგუშნი და ღლიღველნი [3]· დურძუკთ პირველ წინა-პარად ქართლის

---

[1] ვახუშტ. გეოგრ., 220.

[2] Klaproth Voyage au Mont Caucase, t II p 45. 351, 354.

[3] Wakhoucth, Deckription géogr be la Géor. P 454, 458. იმისივე Crte générale des payséorg.

ცხოვრება უჩვენებს თარგამოსს. ის იტყვის: „დურძუკი ძე ტირეთისა უწარჩინებულეს იყო შვილთა შორის კავკაზისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა, უწოდა სახელი თვისი დურძუკეთი.“ როდესაც თარგამოსიანნი ხაზართ ებრძოდნენ, მაშინ დურძუკნიც ჰშველოდნენ იმათ [1]. დურძუკნი იყვნენ გამოჩენილნი და ძლიერნი ტომი კავკაზიელთ ტომებში; ფარნავაზ მეფეს ჰყვანდა ცოლი დურძუკელთა, დედა საურმაგ მეფისა... შემდეგ დურძუკელთ აშლისა „მირვან მეფემ მოუღო და ყოველთა ერისთავთა, შემოკრიბნა ყოველნი კავკაზიანნი იყვნენ სარწმუნოდ მორჩილებასა ზედა მირვანისასა. შემოკრიბნა ესე ყოველნი და წარემართა დურძუკეთს, შეკრბეს დურძუკნიცა და დაუდგეს სიმაგრესა ზედა გარდასავალთა გზასა... იქმნა ბრძოლა ძლიერი... და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვი. უკანასკნელ იძლივნეს დურძუკნი და ივლტოდეს... და შევიდა მირვან დურძუკეთს და მოაოხრა დურძუკეთი და ჭართალი და შეაბნა კარნი ქვითკირითა და უწოდა სახელად დარუბალ... შეიყვარეს იგი ყოველთა მკვიდრთა ქართლისათა და მსახურებდა იგი მეფესა ასურისტანელთასა. მას ჟამსა შინა მეფე იქმნა სომხითს, რომელსა ერქვა არშაკ. ეზრახა მირვანს არშაკ და მისცა ასული თვისი ძესა არშაკისასა, არშაკს. მოკვდა მირვან და მეფე იქმნა მის წილ ძე მისი ფარანჯომ.“ (112 წელს).

---

[1] ვახუშტი გეოგრ. 220

„ამან ფარანჯომ უმატა ყოველთა ციხე-ქალაქთა შენება, და შექმნა კერპი სახელით ზადან. ამისა შემდეგად შეიყვარა სჯული სპარსთა, ცეცხლისა მსახურება, მოიყვანა სპარსეთით ცეცხლის-მსასურნი და მოგვნი და დასხნეს იგინი მცხეთას, ადგილსა მას, რომელსა აწ ჰქვიან მოგვთა, და იწეო ცხადად გმობა კერპთა; ამისთვის მოიძულეს იგი მკვიდრთა ქართლისათა, რამეთუ დიდი სასოება აქვნდათ კერპთა მიმართ. მაშინ შეითქვნეს ერის თავნი ქართლისანი უმრავლესნი და წარავლინეს მოციქული წინაშე სომეხთა მეფისა და ჰრქვეს: „მეფე ჩვენი გარდახდა სჯულთა მამათა ჩვენთასა, არღარა მსახურებს ღმერთთა მპყრობელთა ქართლისათა. შემოიღო სჯული მამული და დაუტევა სჯული დედული. აწ არღარა ღირს არს იგი მეფედ ჩვენად. მოგგეც ძე შენი არშაკი, რომელსა უზის ცოლად ნათესავი ფარნავაზიანთა მეფეთა ჩვენთა. გვაშველე ძალი შენი და ვაოტოთ ფარნაჯომ შემომღებელი ახლისა სჯულისა, და იყოს მეფედ ჩგვნდა ძე შენი არშაკი და დედოფლად ჩვენდა ცოლი მისი, შვილი მეფეთა. მაშინ სთნდა სომეხთ მეფესა განზრახვა ესე... და იგი ყოვლითა ძალითა მისითა წარემართა ქართლს. ხოლო ფარანჯომ მეფემან მოუწოდა სპარსთა, შემოკრიბნა ქართველნიცა. ხოლო ერისთავნი ქართლისანი განდგომილნი მოეგებნეს სომეხთა მეფესა ტაშირს, და მუნ შეკრიბნა სიმრავლე სომეხთა და ქართველთა. იქმნა მათ შორის ტაშირს ბრძოლა ძლიერი, მოსწყდა

ორგნითვე ურიცხვი. იძლია და მოიკლა ფარნაჯომ, და მოსრნეს სპა მისი, ხოლო ძე ფარნაჯომისა, მირვან, წელიწადისა ერთისა ყრმა წარიყვანა მამა-მძუძემან მისმან და ილტოდა სპარსეთს.“

„ხოლო სომეხთა მეფემან მოსცა ძე თვისი არშაკა (93 წელს) და დაიპყრა ყოველი ქართლი და მეფობდა ნებივრად, და უმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა და უმეტეს მოამტკიცენ ზღუდენი ჯავახეთს, ქალაქსა წუნდას. მოკვდა არშაკ და მეფე იქმნა ძე მისი არტაგ (181 წელს) [1].“

ასე დამყარდა საქართველოში დინასტია არსაკიდებისა ანუ არშაკიდებისა. არშაკიდები აღმოჩნდნენ პირველად პარტიაში, შემდეგ გაგრცელდნენ სომხეთში და

სომხეთიდამ საქართველოში. ერთ დროს არშაკიდები ისე ძლიერნი იყვნენ და ისეთ როლს თამა შობდნენ მსოფლიო ისტორიაში, რომ არ შეიძლება არ შევდგეთ იმათზე... გასაოცარ სახილველს წარმოგვიდგენს ის ეპოქა, რომელსაც ჩვენ შევეხებით. ალექსანდრე მაკედონელის ტახტზე ასვლიდამ 336 წელს ქრისტეს წინად, ვიდრე 65 წლამდე ქრისტეს შემდეგ, როდესაც რომაელებმა დაიჭირესო აზია, სულ ორმა საუკუნემ გაიარა. ამ მოკლე ჟამს აზიის პოლიტიკური მდგომარეობა რამდენჯერმე შეიცვალა. ალექსანდრეს სიცოცხლეში დაფუძ-

[1] ქართლის ცხოვრება გვ. 833-35.

ნდა დიდი მაკედონიის იმპერია, რომელმაც ჩანთქო სპარსეთი, ინდოეთი და მცირე აზია; მოკვდა ალექსანდრე და ეს იმპერია ჩაიშალა. აღყვავდა სელევკიდების სამფლობელო სირია; სირიამ დაჰფარა თითქმის მთელი მაკედონიის იმპერია. დაეცა სირია და გაძლიერდა პარჭია არშაკიდების ხელში. ამან თავისი მხრით დაამხო სირია და დაიჭირა იმისი ადგილი. ამ დროს განმავლობაში ერთხანს თვით სომხეთმაც აღმოიჩინა თავისი ძალი. მასუკან გაძლიერდა დიდი მიდრიდატის დროს პონტის სამფლობელო, რომელიც კაი ხანი რომის ძალას ებრძოდა და დასასრულ რომმა დასცა პონტი და გაავრცელა თავისი საზღვრები. არ ვიცით ნამდვილად რომლის ნათესავის ფესვიდამ მომდინარეობდა პარჭიელების ტომი, რომელსაც არშაკიდები ეკუთნოდნენ. ზოგნი იტყვიან ვითომც პარჭიელები შეადგენდნენ ინდო-ევროპიის ანუ სპარსის შტოს, ზოგნი თურანის ანუ თურქების მოდგმას [1]. პარჭიელები ცხოვრობდნენ კასპიის ზღვის სამხრეთ აღმოსავლეთად. იმათი მხარე, რომელსაც ახლა აღმოსავლეთის ტომნი უწოდებენ არაკ-აგემს, შეადგენდა ხრი–აკსა და უწყლო ადგილს, აქა-იქ უტყეო–მთიანს. პარჭიელები ხასიათით იყვნენ თავხედნი, მტაცებელნი, ველურნი გაჟკაცნი, ერთი მერესთან მუდამ მებრძოლნი.

[1] Malcolm, Hist. de la perse, I, 362 363.
Шлоссера Всемір. ист. 1, стр. 121.

ისინი ცხოვრობდნენ გაცალკევებით, ჯგუბ-ჯგუბად; მოძრაობდნენ, მთაბარობდნენ. პარჭიელნი მხოლოდ მაშინ

შემოიკრებდნენ თავს, როდესაც საზოგადო განსაცდელს
რასმე შეეჯახებოდნენ. პარჩილებმა უფრო მაშინ აღმო-
იჩინეს თავისი ძალა, როდესაც სელევკიდების სამეფო
სისუსტეში შევიდა. 2½ საუკუნის წინ ქრისტეს შობა-
მდე პარჩიის მეფემ არშაკმა განდევნა პარჩიიდამ სე-
ლევკიდები. როდესაც სირიის მეფე ანტიოქი პირველი
მოკლულ იქმნა და სირია აირია, მაშინ სელევკიდების
ძალა სრულებით დაეცა და პარჩიის სამეფო დამყარდა.
არშაკიდებმა დაიჭირეს ვრცელი ადგილი, ევფრატის
მდინარიდამ ინდის მდინარემდე, ესე იგი მესოპოტამია,
ბაბილონი, მიდია, ადარბედაგანი, სუზიანა, სპარსეთი,
ჰირკანია და ყარამანია. პარჩია თავის მხრით დაემხო
მხოლოდ მესამე საუკუნეში ქრისტეს შობის შემდეგ,
როდესაც სპარსეთში გაძლიერდა ახალი დინასტია, ესე
იგი დინასტია სასანიდებისა. ეფრატიდამ ვიდრე ინდოე-
თამდე არშაკიდებმა აღმოფხვრეს კვალი ბერძნული განა-
თლებისა. არშაკიდები მითრიდატ პირველის მეფის დრო-
დამ (150 წ. ქრ. წინ) ცხოვრობდნენ ზამთარ ქ. ქტე-
ზიფონში, ზაფხულ სხვა-და-სხვა ადგილს, მომატებუ-
ლად კი მიდიის ქალაქში ეკბატანაში [1]. მითრიდატ პირველ-

[1] Шлоссера Вс. ист., 25-27. Chevalier
Chardin, Voyage en Perse, II, 369-370.

მა დაიპყრა თვით სომხთი და 149 წელს მეფედ აქ
დასვა თავისი უმცროსი ძმა ვაჰარშაგი პირველი, რო-
მელმაც დააფუძნა სომხეთის არშაკიდების დინასტია.
დედა ქალაქად ვაჰრშაგმა ამოირჩია ქალაქი ნიზიბი ანუ
მეცფინი ჩრდილო მესოპოტამიაში. ეს ვაჰარშაგი დიდად
განთქმულია სომხის ისტორიაში. იმან დაიპყრა პონ-
ტის ქალდეა და ლაზისტანი, მაკედონელის მოკავშირენი
მთიან-ტყიანი ტაიკი, ანუ ქართველების თაოს-კარი იმან
დააწესა საზაფხულო დროს გასატარებლად და სანადირო
ადგილად; შემოიყვანა თავის ბრძანებლობას ქვეშ კავკაზის
ტომნი და დასდო იმათ ხარკ; დანიშნა თავისი მოა-
დგილეები აღოვანში ანუ ალბანიაში, გუგარკში ანუ
ჩვენ სომხეთში. გუგარელნი, მოსე ქორენელის სიტყვით
მომდინარებენ იმ მირდატისაგან, რომელიც დარეხის
მოადგილე იყო და რომელიც ალექსანდრე მაკედონელს
დაედგინა ნაბუქოდონოსორის მიერ დატყვევებულ იბე-
რიელთ გამგედ. ვაჰარშაგის სასარგებლოდ ისე არავის
უღვაწნია, როგორც იღვაწა „შემძლემ და ბრძენმა“ შამ-

ბუ ბაგარატმა. ბაგარატი იყო ურიათაგანი, მოსეს სჯულის აღმსარებელი. ის პირველი მიემხრო ვაჰარშაგს, ამისთვის მიღებულ იქმნა სასახლეში, და სამსახურისა-მებრ დაიჯილდოვა. ის შეიქმნა მეფის მოადგილედ და თერთმეტი ათასის ჯარის წინამძღომელად სომხეთის დასავლეთს საზღვრებში, იქ, სადაც, მოსეს სიტყვით, სომხური ენა აღარ ისმოდა. ბაგრატს სხვა უმაღლესი

ღირსებაც მიენიჭა: ის გახდა ასპეტი ანუ სპათა უფრო-სი; მხოლოდ იმას შეეძლო მემკვიდრებით გვირგვინის დადგენა მეფის თავზე; მხოლოდ ბაგრატს ჰქონდა ნება სასასლეში წარდგენის დროს შემოერტყა სარტყელი სამ რიგის მარგალიტით მორთული. თვით შინაგანი სომ-ხეთის წყობილება ვაჰარშაგმა თურმე დააწყო. იმან დას-დო კანონად, რომ ერთ-ერთი მეფის შვილი იმყოფებო-დეს მეფესთან მემკვიდრეობის მისაღებად და დანაშთენი ვაჟები და ქალები კი ცხოვრობდნენ გვარის საუფლო მამულში. ვაჰარშაგმა ააშენა არმავირის ქალაქში ტაძარი და აქ აღმართა სტატუეები მზისა, მთვარისა და თავის წინა-პართ; ტაძრის მსახურთ მიაგო დიდი პატივი და შეჰრიცხა იგინი პირველ გვართ რიგში; დაადგინა მსა-ჯულნი სასასლეში, ქალაქებში და სოფლებში; სამეფო პალატისთვის დაამყარა რიგი შემოსვლისა და გასვლისა, სადღესასწაულო დღეებისა და ნადიმობისა. იმან განაწე-სა ოთხგვარი სპა სასახლის დასაცველად. ეს სპანი იყვნენ შემდგარნი შეიარაღებულთ პირთაგან, რომელიც ჰაოსისგან მომდინარეობდნენ და საშვილიშვილოდ ჰფლობდნენ სოფლებს და დაბებს. „არ ვიციო, ამბობს მოსე, ამოიხოცაო თუ არა ძველი შთამომავლობა, ანუ აშლილობის გამო ამოწყვეტილ იქმნა და ამ სპათა ნაცვლად შესდგნენო სხვანი სასახლის სპანი. ეს კი დარწმუნებით შემიძლიან ვთქვაო, რომ პირველი სპათა რიგნი მომდინარეონდნენ მეფეების სახლიდამ, მსგავსად

იბერიელთ სეფე-წულთა.“ ეს სეფე-წულნი თვით ქართ-ლის- ცხოვრებაშია იხსენებიან [1].

ვაჰარშაგმა იმეფა 25 წელი და შემდეგ გამეფდა იმისი შვილი არშაკი პირველი, რომელიც ცამეტის წლის განმავლობაში ისე განითქვა, როგორც ვაჰარშაგი. იმან დაამშვიდა მრავალნი ტომნი კავკაზისანი, რომელნიც

ეძებდნენ განთავისუთლებას სომხეთის მეფის ბძანებლობისაგან. შემდეგ არშაკისა დაჯდა მეფედ ძე არშაგისა არდაშეზი პირგელი. ამ არდაშეზის ძე იყო ის არშაგი, რომელიც ქართველებმა გამოსთხოვეს თავიანთ მეფედ და რომელმაც დააფუძნა საქართველოში არშაკიდების დინასტია. თუ დასაჯერებელია ვისთვისმე სომხის ისტორიის თქმულება, არდაშეზმა დაიმონავა მთელი მცირე აზია, განვლო ეგეის ზღვა და შევიდა ჯარით საბერძნეთში. აქ ის მოიკლა თავისავე კაცისაგან. არდაშეზმა დასტოვა მცირე წლოვანი შვილი ტიგრანი მეორე, რომელიც რამოდენიმე დრო პარტიელების ბძანებლობის ქვეშ იმყოფებოდა. ტიგრანმა მალე მოიპოვა თავისუფლება. იმის დროს სომხეთმა დაიჭირა ადგილი უპირვლესის აზიის სახელმწიფოების რიცხვში. ტიგრანმა დაიპყრა სირია და მრავალი თემი მცირე აზიისა, დაეცა არშაკიდების შტოს, რომელიც სპარსეთში მეფობდა. მესოპო-

[1] История Армении 79-83, Hist. deja Géor . t. 1, p. 159, 228, 430 და n 3.

ტამია, ალიაბენი და ადარბედაგანი იმის ხელში ჩაცვივდნენ. იმან სპარსების მეფეების შემდეგ პირგელმა მიითვისა ტიტული: მეფეთ-მეფე. გაამაყებულმა თავის ძლევა-წარმატებით ტიგრანმა მიჰკერძა პონტის მეფეს მიტრიდატს, როდესაც მიტრიდატი რომაელებს ებრძოდა [1].

რომაელნი პირველად გაერივნენ მცირე აზიის საქმეებში სირიის მეხუთე მეფის ანტიოქის დროს, რომელიც ჰფლობდა მომატებულ ნაწილს მცირე-აზიისას ინდიდამ ხმელეთთა-შუა ზღვამდე. ამ ჟამად ღირს შესანიშნავს სამთავროებს მცირე-აზიისას შეადგენდნენ: ბითინია, პაფლაგონია, პონტი, პერგამი, გალატი, დასახლებული ახლად მოსულის ინდო-ეგროპიულის ანუ ტევტონურის ტომისაგან, კაპპადოკია და სხვ. შემთხვევა შემოსვლისა მცირე-აზიაში რომაელებს თვით ანტიოქმა მისცა. ანტიოქი ცდილობდა, რომ ეგგიპტის მცირე წლოვანის მეფის პტოლომე ეპიფანისთვის აეცილებინა რომაელების გამგეობა და თავისი გავლენა გაეგრცელებია ეგვიპეტზე. რომაელები და ანტიოქი შეიბრძოლნენ. რომაელებმა სძლიეს 190 წელს ქრისტეს წინად და ანტიოქს ჩამოართვეს ნაწილი მცირე-აზიისა, რომელიც ტავრის მთას-იქით მდებარებდა. ვიდრე რომის კომმისარები დააბოლოვებდნენ ამ საქმეს ანტიოქთან

[1] S Martin, Mém. Sur l'Arménié I, 290-292
Шлоссера всемір. ист. IV, 26.

კონსული მანლი თავის ჯარით შევიდა მცირე-აზიის შუა-
გულში და აქ შეება ანტიოქის მოკავშირე გალატებს [1].
აქ რომაელები შეეჯახნენ პონტის მეფეს მიტრიდატ
მეექვსეს.

პონტს ჰსაზღვრავდა: ჩრდილოეთით პონტის ზღვა
აღმოსავლეთით საქართველოს პირი და სომხეთი, დასავ-
ლეთით პაფლაგონია, სამხრეთით გაპუადო-კის. პო. ნტში
მდებარებდნენ სსვათა შორის ბერძნის ქალაქები ამასია,
ტრაპიზონი, კერასუნი, თემის-ყური და ნეო-კესარია.
პონტში ცხოვრობდნენ სხვა-და-სხვა ტომნი. პონტის
მეფეები თავიანთ შთამომავლობას აწარმოებდნენ სპარ-
სეთის მეფის კიროსიასაგან და უფრო მიტრიდატებად
იწოდებოდნენ. ისინი თაგდაპირველად სპარსეთის ბძა-
ნებლობას ქვეშ იყვნენ და იმის სასატრიპოს შეადგენდნენ.

ქვეშ იყვნენ და იმის სატრიპოს შეადგენდნენ.
მიტრიდატმა დაიკავეს ბერძნული ქალაქები და თავის
სამფლობელოში გაავრცელეს ბერძნული განათლება და
ყოფა-ცხოვრება, დაიმონავეს ადგილობრივნი მთის ტომ-
ნი – ტიბარენნი, ხალიბნი და სხ. მეორე საუკუნის
დამდეგ ქრისტეს წინად თარნაგ პირველმა, შვილმა მი-
ტრიდატ მეოთხისამ, დაიპყრა აღყვავებული და მჭიდ-
როდ დასახლებული ბერძნის ქალაქი სინოპი, რომელიც

[1] V. de S–Mart. Iiust, des dècouv., II,
348, 351-354.

დედა ქალაქად დაწესდა. სინიპის ჭლოტი მიტრიდატებ-
მა შეისაკუთრეს. სინოპი იმათ ხელში უფრო აღყვავ-
და და შეიმკო სხვა-და-სხვა არხიტეკტურის ნაწარმოე-
ბით. პონტის სამეფო უაღრესად გაძლიერდა I საუკუნის
დამდეგ ქრისტეს წინ ფარნაკ პირველის შვილის- შვილის
მიტრიდატ დიდის დროს [1]. მიტრიდატი ეომა რომაე-
ლებს ოც-და-ათი წელი. სულლა ლუკულლი და პომპეი
ერთი მეორის შემდეგ ებრძოდნენ იმას რომის ძალით
და თუმცა მიტრიდატი რამდენჯერმე იძლია, მაგრამ ის
მაინც არა ჰკარგავდა თავის ხასიათის ძალას და ახოვანე-
ბას, იმისი მძვინვარე სიძულილი რომაელებთადმი ძლე-

ვის შემდეგ უფრო აღვიძებდა იმის ენერგიას და აძლიე-
რებდა იმის ღონის-ძიების წყაროს. მიტრიდატის მო-
კავშირენი იყვნენ: იმისი სიძე, სომხეთის მეფე ტიგრა-
ნი, იბერიის მეფე არშაგის შგილი არტაგი, რომაელე-
ბის ორტაგოსი და ალბანიის ორაზესი. ამ დროს მიტ-
რიდატს ეპყრა კოლხიდა, საიდამაც იმას გამოჰქონდა
თავის ჭლოტისთვის სახმარი ხე–ტყე და რომლის
მმართველებად ჰყვანდა თავისნი ერთგულნი კაცნი. იმათ
შორის იხსენიება სტრაბონის ბიძა მოაჭარნი. მიტრი-
დატი ჰფლობდა აგრეთვე უმეტეს ნაწილს აფხაზეთისას
და ჩერქეზეთისას. იმასვე ექვემდებარებოდა ბოსფორი,
რომელიც იმას დაუთმო ფერიზად მესამემ, რადგანაც

[1] Шлоссера, Всемірн. ист. II, 12-13.

ფერიზადმა ვერ შესძლო ბოსფორის შემაგრება, როდესაც
იმას სკვითები დაესხნენ, მიტრიდატმა დაამშვიდა სკვითები.
სამმა ხან გრძლივმა შებრძოლებამ რომაელებთან არ მისცა
მიტრიდატს წარმატება. 65 წელს მიტრიდატი კიდევ შე-
უდგა ბრძოლას და კიდევ იძლია: აქ მან დაკარგა 10, 000
კაცი და თვით მცირე ჯარით განივლტო და მიჰმართა
თავის სიძეს ტიგრანს. ტიგრანმა ის არ შეიწყნარა. მაშინ
მიდრიდატი ეფრატის კიდიდამ გაემგზავრა კოლხიდისკენ,
რომელსაც განაგებდა ათალი. აქ იმან დაჰყო ზამთარი
დიოსკურიაში, საიდამაც ბოსფორში გასვლა განიზრახა.
პომპეი შევიდა კოლხიდაში, მაგრამ მიტრიდატს ვერა
სდია გზის შიშის გამო და დარჩა ადგილობრივ.
პომპეიმ დაჰსაჯა მიტრიდატის მოკავშირენი. ათალი დაი-
ჭირა და კოლხიდის გამგებ არისტარგი დასო. ამ დროს
იბერიის მეფემ არტაგმა და ალბნიის მეფემ ორაზესმა
შეკრიბეს 75,000 ჯარი მტკვრის პირად. ეს ცნობა მიი-
ღო პომპეიმ, როდესაც ის არგონავტების ექსპედიციის
და ოქროს რუნის ისტორიის გამოძიებაში იყო. პომპეიმ
სწრაფლ მიმართა საომრად. არ ვიცით რა გზას დაადგა
ისა, ვიცით მხოლოდ, რომ პომპეიმ გამართა ხიდი მტკვა-
რზე ვიდრე მეფეებს შეებმოდა. შეშინებული მეფენი შეე-
ფარდნენ ტყეს; პომპეიმ შემოარტყა იმათ ჟარი, მისცა
ცეცხლი ტყეს და ამოჰხოცა ვინც კი ხელში ჩაუცვიდა.
მეფეები დამარცხდნენ და მიეცნენ პომპეის, რომელმაც
იმათ წაართვა დიდი ხარჯი ამანათებითურთ. რომაელბის

ჯარი დაბრუნდა დიდ-ძალის ტყვებით დატვირთული. მიტრიდატის შვილი ფარნაგ რომაელებს დაემონავა და რომის მოწალებით ბოსფორის მფლობელი შეიქნა. პონტი, ბითინია და ნაწილი კილიკიისა რომის პროვინციებად შერიცხნენ. ეს იყო 93 წელსა. ამ გვარადვე შეიცვალა სვე გალატისა 25 და კაპპადოკიისა 17 წელს. პომპეის ცხოვრები და მოქმედება როგორც მცირე-აზიაში, აგრეთვე იმის გარეთ აღწერილია პლუტარხისაგან, რომელიც 48 წელს ქრისტეს შობის წინ იშვა. რადგანაც აქ ჩვენთვის ღირს-საცნობელია მხოლოდ ის ფაქტები, რომელნიც შეეხებიან პომპეის მოღვაწეობას სომხეთში და საქართველოში, ამისთვის ჩვენ მხოლოდ იმათ მივაქცევთ მკითხველის ყურადღებას. ჩვენ მხარეზე პლუტარხს თავისი ცნობა გამოუკრებია თეოფანეს წერილებიდამ, რომელიც პომპეის თურმე დაჰყვებოდა. აქ არ შეიძლება არ შევდგეთ ერთ ფაქტზე. როგორც პლუტარხი, აგრეთვე სხვა რომაელების დროს მწერლები რომელნიც ჩვენს მხარეს შეეხებიან, თითქმის ყველანი, ბერძნები იყვნენ, უკეთესნი იმათში არიან; სხიმნუსი და სტრაბონი, რომელნიც ყვავოდნენ ქრისტეს წინად უკანასკნელის საუკუნის გასულს და პირველის საუკუნის დამდეგს და რომელთაც გადმოგვცეს პირველმა აღწერა პონტის ზღვის პირისა ფაზიდამ ბოსფორამდე, მეორემ – მთელი სურათი კავკაზისა და იმის ტომებისა; ქრისტეს შემდეგ მწერალნი – II-სა საუკუნისა აპპიანი, VI -საუ-

კუნის პროკოპი იყვნენ აგრეთვე ბრძენები. ძველს ავტორებში ღირს-სახსოვარი ჩვენთვის რომაელთ მწერალთაგანი არის მხოლოდ ტაციტი, უკეთესი და განგითარებული ყველა იმათ ისტორიკოსებში. ის ცხოვრობდა 1 საუკუნის ნახევარს ქრისტეს შობამდე და იმან გადმოგვცა რამდენიმე სურათი ჩვენს მხარეზე.

როგორც ვთქვით, მიტრიდატი პოპეიმ სამუდამოდ დასცა და გაემგზავრა სომხეთისაკეს თავის სიძესთან ტიგრანთან. ტიგრანმა არა თუ არ შეიწყნარა ისა, ასი ტალანტიც დაუნიშნა ჯილდოდ ვინც მიტრიდატს მოჰკლავდა და იმის თავს წარუდგენდა. ეს იყო მიზეზი, პლუტარხის სიტყვით, რომ ბედ-კრულმა მიტრიდატმა ეფრატის მდინარის სათავე გაიარა და საჩქაროდ მიჰმართა კოლხიდას. პომპეი შევიდა სომხეთში. აქ ის მიიწვია ტიგრან-მეფის შვილმა ყმაწვილმა ტიგრანმა და თვითო-

ნაც მიეგება იმას არაქსის მდინარეზე. არაქსს, ამბობს პლუტარხი, იქვე აქვს თავისი სათავე, საიდამაც ეფრატი გამომდინარებს, თუმცა ის აღმოსავლეთის მხრივ მიემართება და კასპიის ზღვაში ჩადის. ტიგრან მეფემ თავის დედა ქალაქის კარი რომაელების ჯარს გაუღო და პომპეის მიჰმართა თავის დასაკვრელად. როდესაც ის რომაელების სანგარს მიუახლოვდა ცხენით, მაშინ ლიკტორებმა უბძანეს იმას, რომ ცხენიდამ გადმომხტარიყო, რადგანაც აქამომდე მაგალითი არ ყოფილაო, რომ მხედარს ვისმეს გაეგზედნოსო იმათ ბანაკში შესვლა. ტიგრანი ბძანებას

დაჰმორჩილდა. გარდა ამისა იმან მოიხსნა ხმალი და გადასცა ლიკტორებს. წარუდგა რა პომპეის, იმან აიხადა გვირგვინი, დასდო პომპეის ფეხ-ქვეშ, დაემხო დედა-მიწას და მიიწია პომპეის მუხლზე საამბოროდ. პომპეიმ ის წამოაყენა და თავის კარავში მიიწვია. პომპეი ტიგრანს დაჰპირდა ისევ იმ ადგილებს, რაც აქამომდე სჭერიყო. თვით შვილს დაუნიშნა სოფლის სამფლობელო, მაგრამ ამასთანავე მოსთხოვა ხუთი ათასი ტალანტი (თითქმის ცხრა მილიონ ნახევარი მანეთი თეთრი.) დამშვიდებულმა ტიგრანმა მიიღო ეს ბძანება და გარდა ამისა აღუთქვა თვითოეულს იმის ჯარის კაცს თუმანზე მეტი, თვითეულს ცენტურიონს ოც-და-ორ თუმან ნახევარი, თვითოეულს ტრიბუნს თვითო ტალანტი. ყმაწვილი ტიგრანი არ დარჩა კმაყოფილი. როდესაც პომპეიმ მამა-შვილი საუზმეზე მიიწვია, იმან უპასუხა: არც შენა ხარო საჭირო და არც შენი მოწყალებაო. პომპეიმ ის შეაბორკილებინა და თავის სატრიუმფოდ დანიშნა. თვით იბერიის მეფემ მიართო პომპეის მძიმე ოქროს საწოლი და საჯდომი ტრონითურთ თავის ერდგულობის ნიშნად.

„პომპეიმ დასტოვა – განაგრძობს პლუტარხი – აფრანიუსი სომხეთის მცველად და თვითონ მითრიდატის კვალს შეუდგა. ამისი გზა გადადიოდა იმ ტომთ საშუალ, რომელნიც კავკაზის გარეშემო ცხოვრობდნენ. იმათ შორის უფრო შემძლენი არიან ალბანელნი და იბერნი.

იბერნი ჰფლობენ მთელს სივრცეს მოსხის მთებამდე და პონტამდე; ალბანელნი მკვიდრობენ აღმოსავლეთად

და კასპიის ზღვის მხრივ. ალბანელებმა ჯერ მისცეს გზა, რომელიც პომპეიმ იმათ მოსთხოვა, შემდეგ კი ზამთარმა

რომ აქ იმისი ჯარი შეაყენა, ბარბაროსებმა ისარგებლეს
იმ შემთხვევით, როდესაც რომაელები სატურნალო დღე-
ობას უქმობდნენ. ალბანელნი იყვნენ 40 ათასს კაცამდე.
იმათ განავლეს კირნუსი (კირუსი ანუ მტკვარი), რომელ-
საც სათავე აქვს იბერიის მთებში და რომელიც იერ-
თებს თუ არა სომხეთიდამ მომდინარე არაქს, თორმეტის
შესართავით ჩადის კასპიის ზღვაში. ზოგნი იტყვიან, ვი-
თომც კირუსს არ უერთდებოდეს არაქსი, რომ არაქსი
ცალკე მიმდინარეობდეს კირნუსის მახლობლად და ცალკე
იმავე ზღვაში ჩადიოდეს. პომპეის შეეძლო მტრისთვის
გასავალი შეეკრა, მაგრამ იმან მისცა გზა; მასუკან ის
უცებ დაეცა ალბანელებს და გაფანტა ისინი დიდის ზია-
ნით. ალბანიის მეფემ მოციქულების პირით პომპეის შენ-
დობა მოსთხოვა; პომპეიმ მიიღო თხოვნა და შემდეგ
მიჰმართა იბერიელებს, რომელნიც ისე მრავალნი იყვნენ,
როგორც ალბანელნი, თუმცა ამ უკანასკნელთ ახოვანებით
აღემატებოდნენ. იბერთ დიდი სურვილი ჰქონდათ მიტ-
რიდატისთვის სამსახური მიეგოთ და პომპეი განედევნათ.
იბერნი არას დროს არ ყოფილან არც მიდიელების და
არც სპარსების ქვეშევრდომნი; თვით მაკედონის იმპერი-
ას არა ჰქონია იმათზე ბძანებლობა.... პომპეიმ სძლია
იმათ დიდს ომში, მოუკლა ცხრა ათასი კაცი და ათი
ათასზე მომატებული დასტყვევა. შემდეგ ის იბერიიდამ

მსწრაფლ გავიდა კოლხიდაში, სადაც ტაზის სართავის
მახლობლად იმას შეუერთდა სირვილიუსი თავის ფლო-
ტით „რომილათაც ის პონტის ზღვას იცვავდა“.

„დევნა მიტრიდატისა, რომელიც ბოსტორისა და
მეოტიდის ტბის ტომებს შეეფარდა, დიაღ დამაბრკოლებელი
საქმე იყო. ამასთანავე პომპეის აცნობეს, რომ ალბანელნი
ხელახლად აიშალნენო... ის დაბრუნდა და კიდევ გავიდა
კირსუსს, თუმცა მომატებულის ბრკოლვით და შიშით.
აქ ბარბაროსებს ნაპირები დიდათ თურმე გაემაგრებინათ;
გაღმა მდინარისა დიდი გზა იყო გასავალი ხრი-
აკს და უწყალო მხარეში. პომპეიმ გაამსებინა ათი-ათასი
ტიკი და ჯარი გაიყვანა პირის-პირ მტკვრისა, რომელიც
საბრძოლად იდგა აბასის წყლის კიდეზე. ალბანელებს
ჰგვანდათ 60 ათასი ქვეითი ჯარი, 12 ათასი ცხენოსანი,
მაგრამ ისინი ცუდად იყვნენ შეიარაღებულნი; მომატებუ-
ლი იმათგანი პირუტყვის ტყავით იყო მოსილი. იმათ
ბძანებლობდა მეფის ძმა, სახელად კოხისი. ასტყდა თუ
არა ბრძოლა, კოხისი მსწრაფლ მიივლტო პომპეისთან და

მიახალა იმას ისარი, რომელიც მხოლოდ შეეხო იმის ჯავშანს. პომპეიმ თავის მხრით სტყორცნა კოხის ისარი და მოკლა ისა. ამბობენ, ვითომც ამაზონები ჩამოსულიყვნენ იმ მთიდამ, რომელიც თერმოდონის მდინარის მახლობ-ლად მდებარებს და ბარბაროსების წყობაში იბრძოდნენ. მართლა და როდესაც ბრძოლის შემდეგ რომაელებმა მკვდრები გაცარცვეს, იმათ გვამებზე ჰპოვეს ამაზონების

ფარები და ფეხ-საცმელები; მაგრამ არ შეუნიშნავთ კი არც ერთის დედა-კაცის გვამი. ამაზონები მკვიდრობენ კავკაზის მხარეში, რომელიც ჰირკანიას დასცქერის. ისინი არ არიან ალბანელების მოსაზღვრენი, რადგანაც იმათ ჰყოფენ გეტები და ლეგები: ისინი ყოველ-წლივ ორის თვის განმავლობაში უერთდებიან ამ ორ ტომს თერმო-დონის ნაპირზე; ვადის გასვლის შემდეგ ისინი შედიან ისევ თავიანთ ქვეყანაში, სადაც სრულებით მარტო ცხოვ-რობენ და აქ არავითარი დამოკიდებულება არა არის რა იმათს მამა-კაცებს შორის.“

ამ ბრძოლის შემდეგ პომპეიმ მიჰმართა ჰირკანიის-კენ და კასპიის ზღვისკენ. იმან დაჰყო გზაზე მხოლოდ სამი დღე; მაგრამ აქ ის მიაწყდა მრავალს-ძალს შხამიან გველებს,) რომელნიც ამ მხარეებში იპოებიან. ამისაგამო ის ისევ უკუ-იქცა და მცირე-სომხეთში შევიდა..... გა-საოცარი იყო პომპეის ტრიუმფი იმის შესვლის დროს რომში. მთელი რომი შეიძრა და სადღესასწაულოდ შეიმო-სა. პომპეის წინ მიჰქონდათ ოქმები, რომლებშიაც იხსე-ნებოდა ძლეული ქვეყნები: პონტი, სომხეთი, კაპპადოკია, პაფლაგონია, მიდია, კოლხიდა, იბერია, ალბანია, სირია, კილიკია, მესოპოტამია, ფინიკია, პალესტინა, ურიასტანი, არაბისტანი... მოიხსენებოდა აგრეთვე, რომ ამ ქვეყნებ-ში პომპეიმ აიღო 1000 ციხე-სიმაგრე და 300 ქალა-ქამდე, მოუღო ზღვის მეკობრებს 800 გემი და გაა-შენა 39 ქალაქი, დაცლილი მცხოვრებთაგან. ამასთანავე

ოქმები ამბობდნენ, რომ საზოგადო შემოსავალი, რომე-ლიც პომპეის წინად შეადგენდა 50 მილიონს დრაქმას, იმის ძლევა-მოსილის მოქმედებით აღგიდაო 80 მილი-ონამდე და 500 დრაქნამდე; რომ, გარდა ამისა იმან შეჰ-მატაო რომის ხაზინას მოჭედილის ფულით – თუ ოქრო-სა და ვერცხლის ნივთიერებით – 20 ათასი ტალანტი.

ტყვენი, რომელნიცა ტრიუმფს შეადგენდნენ, იყვნენ: მეკო-
ბრათ უფროსთ გარდა, სომხეთის მეფის ტიგრანის შვი-
ლი თავის ცოლით და ქალით; ზოსიმე, მოხუცის ტი-
გრანის ცოლი. ურიების მეფე არისტობული, მიტრიდა-
ტის და და ხუთი შვილი, სკვითების დედა-კაცნი, და
ამანათები ალბანელებისა, იბერიელებისა და კომმაგენის მე-
ფისა.

აქ სტატიის შესავსებლად. საჭიროდ ვხდით ორი-
ოდე სიტყვაც დავურთოთ. ჩვენ ზემოდ მოვიხსენეთ,
რომ სულ ძველად ჩვენის ქვეყნის სახელ-წოდება იბერია
არ იხმარებოდა არც უცხო ტომთაგან, არც ჩვენ წინა-პა-
რთაგან. ის იხსენება მხოლოდ იმ დროდამ, როდესაც
რომაელები შემოვიდნენ ჩვენს მხარეში მიტრიდატთან სა-
ბრძოლველად, საკუთრივ ამ დროდამ იხმარება ის საზო-
გადოდ როგორც რომაელებისგან, აგრეთვე ბერძნებისაგან.
სჩანსო, ამბობს ვივანე სენ-მარტენი, რომ რომაელებმა
ჰპოვეს იბერია თვით საქართველოში და აქედამ გაავრცე-
ლეს იმის გარეთ. პომპეის დროდამვე შეიძინეს იმათ და-
წვრილებით ცნობა იმ დიდ სააღებ-მიცემო გზაზე, რო-

მელიც ინდოეთიდამ კასპიის ზღვით პონტის ზღვის მხა-
რეს მისდევდა. დაასრულა თუ არა თავისი ომიანობა, ოი-
მპეიმ წარგზავნა სხვა და სხვა მხარეს მცოდნენი და გა-
მოცდილნი პირნი, რომელთაც უნდა შეეგროვებინათ ამ-
საგნის შესახები ფაქტები, ჩვენ ეს გზა ზემოდ აღწე-
რილი გვაქვს. ამისთვის იმაზე სიტყვას აღარ გავაგრცე-
ლებთ; მხოლოდ დავურთავთ, რომ პლინის თქმით, (ცხო-
ვრობდა პირველს საუკ. ქრისტეს შემდეგ.), ენდოეთის
სავაჭრო, რომელიც ვითომც ნავებით მიდიოდა სურიუ-
მდე ანუ სურამამდე. სურამიდამ აქლემებით და ცხენებით
გადიოდა სარაპანამდე, საიდამაც ისევ ნავებით მიემგზავ-
რებოდა ზღვამდე. პლინი ამბობს აგრეთვე, რომ რო-
მაელების აღებ-მიცემობა სარაპანში ვაჭრებს აჯილდოებდაო
ასის სარგებლით ასზე, მაგრამ ჩივის, რომ ეს აღებ-
მიცემობა მეტად იზიდავდაო. აქ ოქროს და ვერცხლს, ასე
რომ ყოველ–წლივ რომი ას მილიონ სესტერცის გზავ-
ნიდაო სარაპანში.